

Володимир Шинкарук

АЗ – БУКИ

*Літературно-мистецькі
студії*

Житомир
Полісся
2015

УДК 82(091):908
ББК 83.3(4Укр-4Жит)
Ш 62

*Надруковано за ухвалою
Вченої ради Житомирського державного університету ім. І. Франка
(протокол № 5 від 26.12.2014)*

Рецензенти:

Петро Васильович Білоус,
доктор філологічних наук, професор.
Володимир Олегович Єршов,
доктор філологічних наук, професор.
Віктор Михайлович Мойсієнко,
доктор філологічних наук, професор.

Ш 62 Шинкарук В. Ф. Аз-Буки. Літературно-мистецькі студії. –
Житомир : Полісся, 2015. – 278 с. – Серія «Бібліотека
кафедри теорії та історії світової літератури НН ІФЖ
Житомирського державного університету імені І. Франка»

ISBN 978-966-655-700-4

Книгу професора кафедри теорії та історії світової літератури Житомирського державного університету ім. І. Франка В. Ф. Шинкарука «Аз-Буки» складають вибрані наукові та публіцистичні статті і нариси з історії давньої і сучасної літератури, вітчизняного мистецтва, літературного краєзнавства. Збірка відображає весь спектр науко-пізнавальних інтересів відомого українського науковця

УДК 82(091):908
ББК 83.3(4Укр-4Жит)

ISBN 978-966-655-700-4

© В. Шинкарук, 2015.

АЗ – БУКИ

Літературно-мистецькі студії

ПОЧАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Давньоукраїнське літописання	9
«Слово о полку Ігоревім»	27
Феофан Прокопович і його трагікомедія «Володимир»	49
Тема історичного минулого народу в давній українській літературі та героїчний епос народів Європи	57

ФОЛЬКЛОР

Маруся Чурай і пісенна традиція Житомирщини	81
---	----

ЛІТЕРАТУРА XX СТОЛІТТЯ

Житомирщина в житті та творчості М. Рильського	101
Василь Кравченко та житомирські прототипи Михайла Булгакова	130
Василь Земляк: Перші кроки на Житомирщині	135
Прожив з весною (Творчий портрет Михайла Клименка)..	140
Творчий ужинок поетів Житомирщини	144
Зустріч, яка не відбулася в Житомирі (Спогади про Роберта Рождественського)	154

РЕЦЕНЗІЇ, ВІДГУКИ, ПЕРЕДМОВИ

Яснозір'я таланту. Передмова до книги І. Сльоти «Золото зажив'я»	163
Автограф для вічності. Передмова до книги І. Сльоти «Автографи»	170
Відчуваючи музику слів. Передмова до книги І. Сльоти Переспіви	172
Юрій Камишний – художник, що переорює душу	180
Інше серцебиття. Відгук на книгу В. Горбунової «Мрія про маленьке життя»	183

Лазар. Друге пришестя або Ми так любили Житомир. Рецензія на книгу С. Лазо «Ми так любили „The Beatles”»	186
Одяг для думок. Передмова до книги Ірини Шинкарук «Сильніша – на одне життя»	190
Диво, знайдене на соціально-психологічному факультеті. Передмова до збірки «Диво, знайдене в собі»	193
Новий обрій Ірини Лубківської. Передмова до книги І. Лубківської «Жити і любити не уві сні»	195

ПОРТРЕТИ

Павло Карпович Сербін: Жив за високим покликанням ...	199
Зірка і смерть Леоніда Венгерова	214
Ніна Матвієнко. Голосом цієї жінки співає і плаче Україна	225
Свіча таланту Костянтина Яновського	232
Жива вода творчості: Ірина Шинкарук	235
Життя, освячене творчістю і любов'ю: Тетяна і Михайло Гузуни	241
Юрій Градовський. Талант, який не знає відпочинку.....	248
Творча характеристика Поліського ансамблю пісні і танцю «Льонок»	254
Анатолій Говораadlo – душа покладена на музику	261
Дві долі, міцно сплетені в одну: Людмила Вікторівна та Георгій Володимирович Майорови	267
Телевізійна зірка зійшла в Житомирі: Рабіга Аманжолова	270
Микола Кавецький: «Я прийшов із світанків»	273

ЗІРКА І СМЕРТЬ ЛЕОНІДА ВЕНГЕРОВА

В історії інституту філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка було багато талановитих викладачів, відомих вчених і педагогів. У цій когорті особливе місце належить доктору філологічних наук, професору Леоніду Марковичу Венгерову.

У 60 – 70-х роках минулого століття в тодішньому Житомирському педагогічному інституті не було особистості яскравішої і потужнішої. Науковий доробок професора Л. М. Венгерова відзначається особливою вагою і значимістю, а його посібники із зарубіжної літератури й досі користуються попитом у студентів-філологів вищих навчальних закладів України. Але марно шукати прізвище Л. М. Венгерова в наукових і літературознавчих довідниках, надрукованих після 1975 року. За офіційною версією, «факты (!!!) аморального поведіння проф. Венгерова Л. М. по отношению к некоторым студентам института» призвели до трагедії...

Професора Л. М. Венгерова важко оцінити однозначно. В основі цієї публікації лежать мої власні спогади, а також відкрита під час роботи над статтю нова інформація про життя і наукову діяльність відомого літературознавця. На жаль, залишилося мало людей, які могли б допомогти відтворити портрет Л. М. Венгерова, але замовчувати його наукові праці й літературознавчі здобутки – значить відступати від правди. Як науковець, як талановитий дослідник літератури Леонід Маркович Венгеров достойний нашої пам'яті, а як людина – вартий нашого співчуття...

Він мав, м'яко кажучи, далеко «не професорську» зовнішність: продовгувате обличчя, вузький лоб, невеличкі вуса... Високий, не по роках стрункий і рухливий, він завжди приковував до себе особливу увагу. Ще задовго до вступу в інститут чув про нього від студентів філологічного факультету, які щороку приїздили в мою рідну школу на педагогічну практику.

Вперше я побачив легендарного професора 1 вересня 1972 року на посвяті в студенти Житомирського державного педінституту. Виступ Л. М. Венгерова був коротким, але насиченим. Він включав у себе дві основні тези. Перша стосувалася Житомирщини, з якою пов'язані життя і діяльність Лесі Українки, Володимира Короленка, Максима Рильського, Сергія Корольова, Віктора Косенка, англійського письменника Джозефа Конрада, французького романіста Оноре де Бальзака, польського письменника Юзефа Ігнація Крашевського, фельдмаршала Михайла Кутузова, географа Миколи Міклухо-Маклая... Я бачив, як презирились між собою першокурсники, адже ніхто з нас тоді ще не знав, яким чином пов'язані з нашим краєм життя і творчість щонайменше трьох осіб (Кутузов, Миклухо-Маклай, Крашевський) із названого Л. М. Венгеровим списку.

Друга теза адресувалася нам – вчорашнім абітурієнтам. Професор висловив сподівання, що першокурсники прийшли в педінститут не заради диплома про вищу освіту і «не заради хліба насущного, а за високим покликанням»...

Це було досить сміливо. Адже в ті часи сумніватись у тому, що радянська молодь іде до навчальних закладів лише за велінням серця і високим покликанням, не дозволялось нікому.

Жив Л. М. Венгеров навіть за радянськими мірками скромно. Важко уявити собі, але відомий вчений не мав власного телефону. Щоб зв'язатись із ним, працівники деканату змушені були дзвонити сусідам, або відправляти на квартиру професора студентів із записками. Яюсь наприкінці другого семестру заступник декана філологічного факультету Михайло Олександрович Лецькін упіймав мене в коридорі:

– Прошу вас як старосту групи занести на квартиру професора Л. М. Венгерова записку. У нього змінюється розклад екзаменів...

Прохання звучало як наказ. Я взяв записку, записав адресу, але йти самому до професора мені було якось боязно і ніяково. Допоміг однокурсник Микола Ягупа, з яким ми жили в одній кімнаті гуртожитку. Микола погодився разом зі мною навідатись до професора.

Л. М. Венгеров запросив нас до квартири і лише після цього прочитав записку заступника декана. Ми зайшли у велику кімнату, де стояв стіл, декілька стільців, решту місця в кімнаті займали книги. Багато книг. Думаю, кілька тисяч. Це, мабуть, найбільша приватна бібліотека, яку мені доводилось бачити на

той час. На стелажі серед книг одразу кидався в очі живописний портрет власника квартири: художник зобразив Л. М. Венгерова за письмовим столом.

Крізь прочинені двері сусідньої кімнати було видно залізне ліжко, по-армійськи застелене синьою ковдрою. Професор прибрав зі столу якісь дрібні речі й пігулки, вибачився за племінника, який не дотримується порядку, і запросив нас сісти... Потім дістав звідкись коробку шоколадних цукерок і запропонував чай. Від чаю ми відмовились.

– На якому курсі навчаються молоді люди? – професор іронічно примружився.

– На першому...

– Що цікавого було у вашому житті за цей час?

– Нічого особливого...

Раптом я пригадав, що під час зимових канікул подорожував по Валдаю, побував в Новгороді, Невелі, Вишньому Волочку, відвідав Пушкінські місця, в Торжку поклав квіти на могилу Анни Керн, яка надихнула Пушкіна на знаменитий вірш «Я помню чудное мгновенье»...

Л. М. Венгеров скептично всміхнувся:

– Мій вчитель (він назвав якесь прізвище, яке я, на жаль, не запам'ятав) давно довів, що цю поезію Пушкін присвятив не Керн і навіть не жінці...

А що вас особисто приваблює в літературі?..

Ми невпевнено почали нести щось про внутрішній світ людини, про емоції...

Л. М. Венгеров нервово барабанив пальцями по столу.

– Справжнього філолога в літературі цікавить лише два питання: «чому?» і «як?».

Найважливіше знати, чому відбувались в літературі ті, чи інші процеси, чому з'явилися ті, чи інші письменники, ті, чи інші художні твори... Не менш цікаво і важливо розуміти, як письменники бачать світ, як відтворюють його в словесних образах...

Професор підвівся. Ми зрозуміли, що він нами розчарований і що наша аудієнція закінчена...

...На своїх заняттях професор Л. М. Венгеров, дійсно, найбільше зосереджувався на питаннях – «чому?» і «як?». Але, на щастя, ними ніколи не обмежувався.

В аудиторію він заходив одразу після дзвінка, не дозволяючи собі найменшого запізнення.

Цитати подавав напам'ять, використовуючи мову оригіналу. Це стосувалося не лише українських чи російських літераторів, а й німецьких, англійських та французьких авторів.

Як тільки дзвінок повідомляв про закінчення пари, Л. М. Венгеров обривав розповідь, але наступну лекцію розпочинав саме з тієї фрази, якою закінчив попереднє заняття.

За своє життя мені довелося бачити й чути багатьох кращих вітчизняних та зарубіжних методистів і ораторів, але ніхто не справляв на мене такого яскравого враження, як професор Л. М. Венгеров. Він володів талантом «густо говорити», любив конкретику, ненавидів пустослів'я. У нього була власна манера ведення практичних занять і читання лекцій: строгий науковий виклад проблем із застосуванням великої кількості літературознавчих термінів і яскрава, емоційна подача художнього матеріалу. Причому, використовуючи точний науковий підхід до вирішення літературних проблем, піднімаючись до вершин літературознавчої думки, Л. М. Венгеров, як ніхто, умів залишатися зрозумілим і доступним. Коли ж необхідно було ілюструвати літературний твір, сімдесятилітній професор поводив себе як блискучий різноплановий актор, а лекція перетворювалась на дивовижний спектакль, після якого хотілося гаряче аплодувати.

Якось на заняття до нього, мабуть, з якоюсь черговою перевіркою зайшов невідомий нам сивий чоловік. Л. М. Венгеров представив його як доктора філологічних наук, професора Київського педінституту Івана Трохимовича Крука. Лекція була присвячена творчості Ярослава Гашека. Л. М. Венгеров, як завжди, був досконалим. Дехто зі студентів заслухався так, що забув вести конспект. Професор перейшов до аналізу природи комічного в творчості Я. Гашека, до специфіки побудови діалогів у романі «Пригоди бравого вояка Швейка» і став цитувати текст твору. Ми перестали писати, ледве стримуючи сміх. Ніхто не знав, чи можна сміятись на лекціях Л. М. Венгеровою в присутності перевіряючого. Першим не витримав... професор І. Т. Крук. Він засміявся так голосно, що Л. М. Венгерову навіть стало незручно за нестриманість свого колеги. Але це розв'язало нам руки, точніше – роти. Наслідуючи київського гостя, ми всі вибухнули сміхом...

Професор Венгеров на кожному своєму занятті умів знаходити дивовижні паралелі, будувати яскравий асоціативний ряд. Минуло більш як тридцять років, а пам'ять і досі міцно тримає в собі почуте тоді. Чого тільки варта лекція, присвячена

творчості німецького письменника Генріха Манна і його роману «Вірнопідданий»! Нагадаю, герой роману відзначається паталогічним захопленням кайзером. Він давно втратив власну індивідуальність, більш за все на світі обожає свого правителя, наслідує його в усьому: в поведінці, одязі, манері говорити... В один із моментів свита кайзера проїжджає поруч із ним, герой падає на коліна і відчуває найвище щастя, коли карета, в якій їде сановна особа, забризкує його багнюкою...

Можливо, цей епізод із роману Г. Манна не залишився б у моїй пам'яті, якби Л. М. Венгеров не посилив його власними спогадами. Він розповів, як Київська гімназія, в якій тоді навчався майбутній професор, приймала в себе імператора Миколу II. Від парадного входу до самої вулиці була простелена широка килимова доріжка, гімназисти вишикувались «живим коридором» і, коли з карети вийшов імператор з імператрицею, заспівали гімн «Боже, царя храни». Раптом директор гімназії, який носив чин статського радника (цивільного генерала), впав на коліна і зі словами: «Руку, ваше величество, подайте руку для лобызания», – почав повільно повзти назустріч імператорській родині. Микола II презирливо скривився і тихо промовив: «Встаньте... Встаньте... Как так можно, вы же генерал»...

З іменем професора Л. М. Венгерова у мене пов'язано декілька важливих відкриттів, які змінили моє ставлення до художньої літератури, допомогли згодом відшукати власний творчий стиль.

...На одному з практичних занять мова йшла про художній образ. Ми надзвичайно ретельно готувались до пари, тому одразу стали давати наукове визначення художнього образу: говорили про єдність емоційного і раціонального, конкретного і загального, згадали навіть, що художній образ – це те, що можна побачити внутрішнім зором... Л. М. Венгеров був вдоволений, а ми з нетерпінням чекали, що буде далі. Професор поставив перед нами несподіване завдання: напружити власний внутрішній зір і через п'ять секунд описати словами побачений художній образ...

Завдання було, чесно кажучи, дивним, не всі його зрозуміли, тому ми, боячись помилитись, дружно мовчали. Професор почав дратуватись, але ніхто першим не хотів піднімати руки...

Л. М. Венгерова не випадково називали грозою студентів. У гніві він міг образити словом і жестом, я сам бачив, як він викинув за двері залікову книжку студентки, яка на екзамені з

переляку «одружила» Евеліну Ганську не з Бальзаком, а з польським класиком Адамом Міцкевичем...

Отже, наше заняття проходило в кабінеті медичної підготовки, заставленому різноманітними муляжами, кістяками, банками із заспиртованими людськими органами... В кутку аудиторії, за правилами пожежної безпеки, стояв старий залізний вогнегасник... Роздратований професор схопив вогнегасник і поставив його на стіл. Ми вражено принишкли...

– Включайте внутрішній зір і опишіть сей предмет за допомогою художньої образності... Ви – перша! – Л. М. Венгеров показав пальцем на одну зі студенток.

– Червоний... – почувалась невпевнена відповідь.

Професор скривився.

– Залізний...

– Циліндричний...

Ми боялися підняти очі. Відчували, що зараз станеться справжній вибух... І раптом долинуло:

– Носатий...

А потім весело загуло:

– Самотній...

– Сумний...

– Зніяковілий...

Обличчя Л. М. Венгера проясніло. У нас також з'явилися посмішки...

– Дійшло!..

Ця сцена і досі стоїть у мене перед очима, я люблю розповідати своїм студентам про протипожежне знаряддя як необхідну наочність до занять зі вступу до літературознавства, а метафоричний епітет «носатий вогнегасник» вважаю одним із перших вдалих у моїй творчій біографії...

Ще одне потрясіння відбулось на лекції, присвяченій творчості французького поета Артюра Рембо. Розкриваючи основні ідейно-творчі принципи світового класика, Л. М. Венгеров часто звертався за прикладом до його віршів, спочатку читаючи оригінал французькою, згодом даючи переклад російською чи українською мовами. Говорячи про фоніку (звукову організацію) поезії Рембо, професор прочитав в оригіналі сонет про солдата, який заснув серед живописного лугу. Читання було майстерним, лиш останній рядок інтонаційно вибився із загальної спокійної звукової партитури сонета.

Звичайно, змісту вірша не зрозумів ніхто. Л. М. Венгеров попередив, що далі буде читати переклад російською мовою і попросив звернути особливу увагу на те, як вдало в останньому рядку перекладач Павло Антокольський відтворює алітерацію французького оригіналу. Л. М. Венгеров почав читати напам'ять... Ми принишкли, захоплено слухаючи про втомленого боєм солдата, який заснув серед буяння пахучих квітів і яскравих трав... Нарешті професор дійшов до трьох останніх рядків:

Не слышит запахов и глаз не поднимает,
И в локте согнутой рукою зажимает
Две страшные дырры меж рёберр на гррудии...

У мене по спині побігли мурашки. Поруч хтось тихо зойкнув, одна з однокурниць на мить знепритомніла і добряче вдарила головою об стіл...

Несподівана розв'язка вірша, майстерно підкреслений алітерацією контраст між яскравою красою природи і страхіттям людської смерті були вражаючими. Такого аналітично-емоційного аналізу творів ми не зустрічали ні в кого з викладачів...

Наукова і методична спадщина Леоніда Марковича Венгерова, на жаль, не досліджена, немає навіть повного переліку його публікацій. Звичайно, творчою вершиною вченого стали два посібники із зарубіжної літератури, які вийшли в 1971 і в 1974 роках загальним тиражем 24 тисячі 500 екземплярів:

- Венгеров Л. М. Зарубіжна література. 1871 – 1970. Загальні питання. – К. : Вища школа, 1971;
- Венгеров Л. М. Зарубіжна література. 1871 – 1973. Огляди і портрети. – К. : Вища школа, 1974.

Ці книги принесли Л. М. Венгерову всеукраїнську наукову славу. Але в доробку Леоніда Марковича були й інші надзвичайно цікаві праці, які збагатили вітчизняне літературознавство й етнографію. Професор Л. М. Венгеров, наприклад, першим відкрив для України яскраву постать Тадея Розеславовича Рильського – батька Максима Тадейовича Рильського, блискучого етнографа, фольклориста і письменника. Поштовхом для дослідження стала побачена Л. М. Венгеровим невеличка замітка в журналі О. І. Герцена «Колокол» за 1861 рік, в якій розповідається про репресії,

застосовані охоронним відділенням до братів Йосипа і Тадея Рильських за «братське ставлення до селян».

Вичерпна довідка професора Л. М. Венгерова про поліцейське переслідування родини Рильських до сьогоднішнього дня зберігається серед найважливіших матеріалів музею М. Т. Рильського в Києві. В 1962 році в «Наукових записках ЖДП» вчений опублікував ще одне глибоке і цікаве наукове дослідження про членів цієї надзвичайно талановитої сім'ї. Стаття називалась «Нові матеріали до біографії Максима Рильського».

Л. М. Венгеров вільно володів шістьма мовами, про нього навіть говорили, що професор закінчив Сорбонну, але офіційні документи цього факту не підтверджують. Відомо точно, що народився він 20 квітня 1901 року в місті Києві в родині купця 2-ї гільдії. Батьки працювали в торгівельному товаристві «Якорь». Закінчив 17 Київську гімназію і в 1918 році вступив на історико-філологічний факультет Київського університету. В 1921 році цей навчальний заклад було реорганізовано в Вищий інститут народної освіти. У 1923 році – через рік після закінчення інституту – одружився. Дружина Лідія Олександрівна померла на початку 70-х років. В 1924 році у Венгерових народився син Микола. У цьому ж році Леонід Маркович був умовно засуджений в справі контрреволюційної організації «Центр дійствий» (контрреволюційна діяльність «Центру», за свідченням самого Л. М. Венгерова, полягала в організації літературного журналу, до видання якого планувалось залучити кількох молодих людей, невдоволених перетворенням класичних вищих навчальних закладів у педагогічні).

Працював у видавництві «Книгоспілка» (1924 – 1930); в Київському експлуатаційному технікумі, в школах № 27 та № 17, в тресті «Укрполіграф» Наркомату просвіти (1937 – 1938); викладав в Інституті керівних працівників Наркомторгу (1938 – 1940) та в Академії радянської торгівлі (1940 – 1941). Підготував до захисту кандидатську дисертацію «Чернышевский-беллетрист», але під час війни всі екземпляри цього дослідження були втрачені.

Через два тижні після початку Великої Вітчизняної війни був мобілізований в діючу армію в якості начальника стрійової частини штабу полку. В боях під Вінницею потрапив у полон. З полону втік, працював у підпіллі, воював у партизанському загоні імені Леніна на території Вінниччини. За мужність і

героїзм, проявлені в боях із фашизмом, нагороджений орденом Червоної Зірки, медаллю «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941 – 1945 гг.». Після визволення Поділля викладав літературу у Вінницькому педагогічному інституті (1944 – 1948). Звільнений із посади викладача за «ідеологічні помилки». Ось що з цього приводу писав професор в автобіографії: «Допустил перед учителями області ошибку в трактовке символизма, был подвергнут резкой, но справедливой критике и был освобождён от работы в Винницком пединституте».

З 1946 по 1948 рік працював у Комітеті в справах культосвітніх закладів. В 1947 році захистив кандидатську дисертацію «Повість Максима Горького „Трое”». До речі, вчену раду очолював академік О. І. Білецький, на захисті були присутні такі відомі вчені, як М. К. Гудзій, І. І. Стебун та інші.

З 1948 по 1950 рік працював в Інституті літератури АН УРСР та в Гомельському педінституті імені В. П. Чкалова (1950 – 1953).

З 1953 по 1975 рік викладав на кафедрах української та російської і зарубіжної літератури Житомирського державного педагогічного інституту імені Івана Франка. 26 травня 1961 року в Києві блискуче захистив докторську дисертацію «Творчість Ванди Василевської», але тільки 12 листопада 1966 року Вища атестаційна комісія у Москві затвердила наукову ступінь доктора філологічних наук. Відмінник народної освіти УРСР, в 1971 році за сумлінну працю, плідну наукову роботу і в зв'язку з 70-літтям з дня народження був нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради УРСР.

Членом КПРС ніколи не був.

Біографія, як бачимо, не проста, в ній було і притягнення до суду, й ідеологічні помилки. У професора мав би бути вироблений стійкий імунітет до кризових ситуацій. Що ж сталося в долі Леоніда Марковича Венгерова взимку 1975 року?

Беру на себе сміливість розповісти про події, свідками яких судилось стати мені й моїм однокурсникам. Але спочатку хочу підкреслити: на той час професору Л. М. Венгерову минуло сімдесят три роки...

Вузол зав'язався навколо студента, якого ми умовно назвемо Василь К. Василь поступив в інститут після служби в армії і після закінчення підготовчого відділення. На той час Житомирський педінститут власного відділення довузівської

підготовки не мав, воно було відкрите при Рівненському педінституті.

Навчався Василь не найкраще, але й не найгірше. На другому курсі він одружився і за жорсткими тогочасними законами змушений був перебратися з гуртожитку на приватну квартиру (одружених студентів у гуртожиток не поселяли). За чутками, його на квартиру взяв професор Л. М. Венгеров. До нині ніхто не знає, правда це, чи ні, але на заняттях із зарубіжної літератури посередній студент Василь К. відповідав так, що книжкогризи-відмінники стали йому заздрити. На консультації перед екзаменом ми стали свідками неприємної сцени: блідий, з палаючими очима Василь запитав Л. М. Венгерова, як той ставиться до своєї... коханки... Л. М. Венгеров був вражений не менше нас. Він теж запитав, як Василь себе почуває? Той зніяковів, вибачився, сказав, що сам не знає, що на нього найшло...

Наступного дня на екзамені Василь К. отримав п'ятірку, а в партійне бюро інституту надійшов лист, у якому батьки Василя звинувачували професора в тому, що він нав'язує студенту інтимні стосунки.

Ректор і парторг інституту викликали Л. М. Венгерова на розмову і показали йому листа:

– Якщо це правда, ви не можете більше працювати в інституті, якщо брехня, потрібно знайти спосіб виправдатись...

– Ерунда какая-то, – сказав Л. М. Венгеров і вийшов із кабінету.

Наступного дня він приніс заяву про звільнення з роботи. Цитую заяву без будь-яких змін: «Ректору Житомирского пед. института Л. М. Венгерова Заявление. Прошу освободить меня от работы в Институте в связи с уходом на пенсию. 30 января 1975 г.».

Минув місяць, і на початку березня на дошці оголошень у вестибюлі інституту ми побачили повідомлення в траурній рамці: «Ректорат і місцевком інституту повідомляє, що на 74 році життя помер колишній професор кафедри російської та зарубіжної літератури, пенсіонер Леонід Маркович Венгеров, і висловлюють співчуття рідним і близьким покійного».

Ходили чутки, що Л. М. Венгеров виїхав до Одеси і там покінчив життя самогубством. Одні говорили, що він втопився, інші, що застрелився, треті заявляли, що отруївся, четверті, що повісився на пляжному грибку...

На два моїх запити до Одеського ЗАГСу відповіді не надійшло. І лише тоді, коли до справи взявся Володимир Володимирович Білобровець, якому вдалося долучити до розслідування високе начальство, з Приморського районного ЗАГСу міста Одеси, прийшло повідомлення про те, що 28 лютого 1975 року Венгеров Леонід Маркович пішов із життя «через самоповішення»... Запис акту про смерть № 1807, реєстрація смерті – 1 відділ реєстрації актів цивільного стану Приморського районного управління юстиції м. Одеси.

Що саме призвело до самогубства, достеменно нікому не відомо. Передсмертної записки Л. М. Венгеров не залишив. Мабуть, є лише дві вірогідні причини: сором за себе або сором за нас...

Розпитуючи колишніх колег про професора Л. М. Венгерова, я почув запитання: «Навіщо це вам? Венгеров уже давно в минулому»...

Так. Але...

Його книги ще стоять на полицях наших бібліотек ...

Його учні, готуючись до уроків, ще й досі гортають пожовклі сторінки конспектів його лекцій...

Його фотографії надійно бережуть випускні студентські альбоми...

Минуле дане людині не лише для спогадів.

Світло, що горить попереду, іноді сліпить нам очі, а світло, яке сяє за спиною, часто освітлює нам дорогу вперед...

